

Universitäts- und Landesbibliothek Bonn

Athabagni Bekha da Albuli da mathi samarthali

Urbneli, N.

Tphilisi, 1890

VII

urn:nbn:de:hbz:5:1-9607

რასაკვირველია, „ქვეიანს“ ბჭობას
გარდა, სხვა „საპატრონო ხელიც“ შეე-
ძლო, თუმცა-კი არა სჩანს რომელი-
აღბულა ღიღს ყურადღებას აქცევს
მრეწველობას და აღებ-მიცემობას.
სასტიკად სჯიდა სამართალი, ვინც ვა-
ჰარს გაძარცვავდა, მოჰკლავდა და ან
დასჯრიდა: ბრალდებულს „ორვეცად“
უნდა დაეურვა წანართმევი და სისხლი
კიდევ სხვა იყო (მუხ. ეტ.).

VII

ყველა წოდებაზედ დაბლა გლეხობა-
ზე იდგა და გლეხს სულ უკანასკნელ-
ში ადგილი ექირა. მაგრამ გლეხ-
ნიც განირჩეოდნენ და მათი დამოკი-
დებულება ბატონთან სხვა და სხვა
იყო. წვრილმანს განსხვავებას თავი
რო დავანებოთ, დაბალი წოდება თრ-
ნაწილად განიყოფებოდა: პირველს
ეკუთვნოდნენ გლეხნი, მეორეს — უმანა,
მესამეს გლეხნი. ამ სიტყვებით ნა-
ნიშნავს აღბულაც დაბალს წოდებას.
რით განსხვავდებოდნენ უმა და გლე-
ხი? — ს. ს. ორბელიანის განმარტე-

ბით, „ყმა მისს ალაგში მოსახლეა“,
ხოლო „გლები მოსახლე მდებია“.
ასეთს განმარტებას თავისი საბუთი
აქვს. აღბუღას ყმა, მკვიდრი გლეხი
„მისს ალაგში მოსახლეა“, — „მკვიდრსა
მამულსა ნუ ვინ ეცილებისო“... რა-
ტომ? — საქმე ისაა, რომ ყმობა სამა-
მულო დამოკიდებულებას წარმოად-
გენდა, ყმა მამულზედ იყო დაკრული,
თითქო მამულის კუთვნილებააო და
თუმცა მამულს ვერცინ გამოსწირა-
და, მაგრამ მაინც „ადგილი პატრო-
ნისა არის“ და ყმას არც გასყიდვა და
არც „დაწიდნა“ (закладъ) არ შეე-
ძლო. ყმა სამკვიდრო და უცილო-
ბელს მამულს ჰხმარობდა, მაგრამ სა-
კუთრებას-კი მოკლებული იყო. და ან
რა საკუთრება ექმნებოდა ყმას, რა-
ცა თითონაც პატრონის საკუთრებას შეა-
დგენდა, თითქო იმისი საქონელიაო.
ყმა მამულს ვერ მოშორდებოდა და
სადაც უნდა წასულიყო, „მკვიდრს
პატრონს“ უფლება ჰქონდა უკანვე
მოეყვანა. ერთის სიტყვით, ყმა და

საყმო მამული ბატონს ეკუთვნოდნენ და თუმცა ყმას ბატონი ან სხვა ვინმე მამულს ვერ შეეცილებოდა, მაგრამ მამული ბატონის საკუთრება იყო.

სხვაა გლეხი. ჯერ ერთი, რომ იგი „მოსახლე მდებოდა“ და საკუთარი მიწა-წყალი აქვს, მაგ., „ნასყიდი სამიწო“ (მუხ. რა.) მეორედ, — როცა გლეხი აბატონო მამულში მოსახლობდა, მაშინ იმასა და ბატონს შორის თუმცა სამამულო დამოკიდებულება არსებობდა, მაგრამ იმ დამოკიდებულებას ხელ-შეკრულობისა და პირობის ხასიათი ჰქონდა, გლეხი თავისუფალი მუშაკი იყო და შეეძლო კავშირი მოესპო ბატონთან. მაშასადამე, გლეხის ძირითადს თვისებას შეადგენდა თავისუფალი და დროებითი სამამულო დამოკიდებულება მიწას პატრონთან. ეს დამოკიდებულება მოგვაგონებს ევროპის კილლანაყს. როგორც ერთი, ისრე მეორე დაფუძნდა სხვის მამულის ხმარებაზე და სრულიადაც არ შეიცავდა კაცის პირადს დამოკი-

დებულებას⁹⁷). აღბუღას გლეხს მხო-
ლოდ სამამულო დამოკიდებულება
აქვს ბატონთან და პირადად თავი-
სუფალია. რაღა? საათაბაგოს ცხო-
ვრებამ პირადი ღირსება თავის დედა-
აზრად აღიარა და წოდებანიც ამ
ღირსებისა დაგვარად განსხვავდნენ,
ესევე უნდა ითქვას საზოგადოდ გლე-
ხობაზედაც. გლეხი ორგვარია: ერთი
უბრალო და მეორე ისეთი, რომელ-
საც „პარრონი სიკეთესა ზედა იც-
ნობს“ (მუხ. იბ.). თუ ყმა გლეხზედ
დაბლა იდგა, ამის მიზეზი ყმის ეინა-
ობა და „სიკეთეს“ მოკლება იყო, და
მართლაც, საიდგან გაჩნდა ყმობა?
საფუძელიანად სჯის საქართველოს

⁹⁷) აღბუღას გლეხი ევროპიულ ვილლანს
მიაგავს, Мэнъ, стр. 234—236, прим. 3.
ვილლანი თავისუფალია, ვილლანაჟი — видъ
поземельнаго держанія, а не личное
состояніе. სულ სხვანი იყვნენ მონგოლების
„люди подлые“, крѣпостные рода, обя-
занные безсмѣннымъ родовымъ тягломъ,
Леонтовичъ, стр. 162.

„ბატონ-ყმობის“ ავტორი, რომ ყმო-
ბის საძირ კველი ჩასდეს ტყვეს და შეუ-
ძლებელმა მოკლემ⁹⁸). ტყვე ყველგან და
ყოველთვის ძლიერ-მოძილის ყმა ყო-
ფილა. აღბუღას სამართალიც იხსე-
ნიება „ომსა შიგან ხელთა დარჩენილ-
სა კაცსა“ და დასძენს, ვისიც „ნაკ-
რავი“ გამოაჩნდეს, ტყვეც იმი იაო (მუხ.
ქმ.) პირდაპირ არა სწერია ტყვე ყმაო,
(მაგრამ სახელდობრივად აღნიშვნა რა
საჭიროა, როცა საზოგადოდ ტყვეო-
ბა ყმობას მოასწავებდა. უფრო გარკ-
ვევითა და ნიშნობლივ მოხსენებულია
შეუძლებელ მოვალის ვალში ყმად
წაყვანა. ეს მოვლენა უძველესი ჩვეუ-
ლებია ეგრედ წოდებულ არიის მოდგ-
მის ერთა⁹⁹) და საქართველოშიაც

⁹⁸) ა. ხაჩანაშვილი, გვ. 18—19.

⁹⁹) Ковалевский, Современный обычай
и древний законъ, I. стр. 182—192.
მაგრამ მონგოლების სამართალიც ნებას აძ-
ლევს, თუ ქურდს ნაქურდალის გადახდა არ
შეუძლიან, „отдать голову“, Леонтовичъ,
стр. 122, სამართლის 113 მუხლი.

ძველადვე მოიბოვება. აღბუღას სა-
მართლით, მაგალითებრ, „პატრონს“
ნება ჰქონდა ბრალდებული „მამუ-
ლითურთ გაუპატივებულთა ხელთა
მიეცა“ სისხლში და ასეთს მიცემულს
„რაც უნდა უყონო“ (მუხ. ლზ.). ეგ-
რეთვე თუ ქურდი „პატრონისა უკით-
ხავად“ ეკლესიას გასტეხდა, — „მე-
კობრე ხელთა მისცეს, რა გინდა
უყონ, ნუ ემღურისო“ (მუხ. რიე.)¹⁰⁰)
ხანდახან ბრალდებული მხოლოდ
დროებით ეძლეოდა ყმად სისხლში.
„დარბაზის კაცს“ შეეძლო მცირედის
ბოროტების ქმნისათვის დამნაშავე
წაეყვანა და როცა დროებითი ყმა
თავს დაიხსნიდა, წაიღოს „რაც შეუ-
ტანია იგი და რაცა მოუგია, მისი
ნახევარიო“ (მუხ. ქთ.) სისხლში
წაყვანილს გარდა, დროებითს ყმას
შეადგენდა „ნახყიდი კაციც“. აღბუ-

¹⁰⁰) ეს ჩვეულება დიდხანს დარჩა. 1780 წელს გურიაში ეპისკოპოსს ქურდი იესე ჯა-
პოძე მოსამსხურედ მისცეს. ვაღშიც კაცებს
აძლეოდნენ, Аpx. пyт. cтp. 238, 302—303.

ლა არას აშბობს, საილამ წარმოსდგა-
ვაცის სყიდვა, მაგრამ ეგონებთ, ჩვენ-
შიც ამ მოვლენას მიზგზად სილარიბე და
სილატაკე დაედო, როგორც რუსეთ-
ში დაემართა „ზაკუბს“, „ნაიმიტს“.
ხშირად გლესი და თვით უმაღ სხვა
გლესს „ნასყიდ კაცად“ უდგებოდა,
თავის თავს სყიდდა. იგი ნასყიდი გლე-
ხის დროებითი უმა იყო, რადგანაც
„მკვიდრად“ სყიდვა გლეხებს აკრძა-
ლული ჰქონდათ და „მკვიდრს ბატონ-
საც“ ყოველთვის შეეძლო გამოესყიდ-
ნა თავ-გაყიდული კაცი. თუ გლესს მხო-
ლოდ დროებით შეეძლო გლეხის
სყიდვა (მუხ. ობ.), ესევე არ ითქმის
ბატონზე: სამართალი ბატონს არ
უკრძალავს „მკვიდრად“ გლეხის სყიდ-
ვას. პირი-იქით, აღბუღა ბატონს ნე-
ბას აძლევს — „საგლეხო ფუძე მიყი-
დოს, გინა კაცრიელი, გინა უკაცუ-
რი“ (მუხ. ნზ.), ე. ი. გლეხი გაჰყი-
დოსო სახლაკარიტა და სახლობით,
ანუ მართო სახლ-კარი (ფუძე) გა-
უყიდოსო.

გეუბნებოდნენ, ეალსა და სისხლში წაყ-
 -ნებამაღდა, თავის გაყიდვამ დაჰბადა
 -მუხობა. უმობის მიზეზი „საკეთებელ“
 -ხელის აღება შეიქმნა, პირადის ღირ-
 -სებისა და თავისუფლების დაკარგვა
 -და საათაბაგოში ხომ ასეთი მდგომარ-
 -ეობა კაცს სულ დაბლა აყენებდა.
 -ყმა მოკლებული იყო „საპატრიოტ
 -ყოფნას“. და ამას გამო ეკონომურ-
 -რად და პირადად ბატონობამ მთლად
 -შეჭრათ იგი. „თუ მოგონებოდა“
 -თუ ილაჯ - გაწყვეტილი საბრა-
 -ლო არსება სხვას „თავს დაუწერ-
 -და“ — კოტად მაინც მოვისვენო, —
 -მაინც ბატონი არ უსვენებდა: „ვი-
 -საც ერთმანეთისა ყმა ჰყვეს ანუ
 -მკვიდრი გლეხი...“ თუ კაცსა მო-
 -მართებელი ყმა წაუვიდეს, დაჰირ-
 -ეას არას ემართლებისო“, ზედი-ზედ
 -იმეორებს აღბუღა (მუხ. ოე და ოე.).
 -სადაც უნდა წასულიყო ყმა, ბატონს
 -თავს ვერ დაახწევდა, მისი უფლება
 -აჩრდილივით თან დასცდევდა საბრალოდ
 -არსებას! მხოლოდ ერთი-ღა ნუგეში

დარჩენოდა: ყმას შეეძლო შეიდ-წლო-
ბით ჩუმაღ შეჭტარებოდა სხვას, ან
ოცდა-ათს წელიწადს სადმე შორს ალა-
გას, სადაც „მიწლომა ძნელია“, გა-
დაკარგულიყო და მაშინ სამუდამოდ
განთავისუფლდებოდა უჯრათის ბატო-
ნისაგან (მუხ. ოც).

ყმის წასვლას ხშირად იხსენიებს
აღბულა და, იგი „წასვლა“ ამტკი-
ცებს, რომ იმის დროს საბატონყმო
ურთიერთობა გამწვავებულია, ნდობა
და სათნოება ბატონსა და ყმას შო-
რის შერყეულია და დამცირებულია.
ამიტომაც სამართალი სასტიკად სდე-
ენის როგორც უსამართლოდ წასვლას,
აგრეთვე უსამართლოდ ყმის გაძარცვას:
„თუ უსამართლოდ პატრონსა ყმა
წაუვიდეს, თორმეტი შეუკაზმოს; თუ
უსამართლოდ პატრონმა ყმა გაძარ-
ცოს, თორმეტი გლეხი დაუურვოს“
(მუხ. რმთ. რნ) ¹⁰¹) ამას არ სჯერ-

¹⁰¹) აქ სიტყვა „შეუკაზმოს“, გლეხი
დაუურვოს“ იმას არა ნიშნავს, ვითომ პირ-

ღება სჯულ-მდებელი ათაბაგი და სხვაფრივაც სურს ყმის მდგომარეობა გააუმჯობესოს: „პატრონთა და ყმათა შუა საბატონყმო სამღურავი და საცილობელი“ უნდა განაბჟონ „მეცნიერ კაცთა“, რათა „არს გაჩენილი ღიღთა და მცირეთა შუა ბჟობა და მოწყალებისა თხოვნაო“ (მუხ. პე.) მაგრამ ასეთი განჩინება ვერ დაჰბადავდა ბატონსა და ყმას შორის ღმობიერსა და ჰუმანურს განწყობილებას, რადგანაც ბატონს შეეძლო უსამართლობა თავიდამ აეცილებინა: და ან რას იზამდა საბატონ-ყმო „ბჟობა“,

დაპირ ფასში გლეხს აძლევდნენ. გლეხი ფულად არ იხმარებოდა და „გლეხის შეკაზმა“ „დაურეება“ მხოლოდ იმის ღირებულებას, სისხლის ფასს ნიშნავდა. მ-ნგოლების სამართალი-კი ამბობს სადავო საქმეში კაცები მიეცითო, Леонтовичъ, стр. 72, მუხ. 12. Русская Правда „ხოლოჲს“ საქონლად და ნივთად ჰხადის. იმას თითქმის არა ვითარიმე მოქალაქობრივი ურთიერთობა არა აქვს თავისუფალ კაცთან, Калачовъ, стр. 131, 132, 135, 156.

როცა, თუ ვინმე ყმას გაძარცვავდა, ყმის სისხლი ბატონს უნდა მიეღო, (მუხ. კ.), თითქო პირად ყმისათვის დარბევა არაფერი იყო!?

რაკი სამართალმა ყმა ბატონის საკუთრებად აღიარა, ყმაც იურიდიულად შევიწროვდა და ბატონის ნება-დაურთველად სულ მცირე პირობითაც ვერაფრის შეეცვროდა. მაგალითად, ყმას შეეძლო გლეხს თავდებად დასდგომოდა მხოლოდ „ერთის ხარისა ანუ მისის ფასისას, მაგრამ ისიც ბატონის „ხელის ჩართვით“, „და თუ ხელი არ ერთოს, ვერ დაუდგების, ამაღ რომე არა ღირსა და მისმან პატრონმან ავად გახადოს იგი გლეხი“ (მუხ. ჟთ.). უეჭველია, ყმას არც ის შეეძლო, რომ ბატონის „ხელ-ჩაურთავად“ „საქნელი აღგილი“ გაეყიდნა, ან დაეგირაფებინა, — ვალი გლეხს მოსთხოვონ და მამულთან ხელი არაფრის აქვსო (მუხ. ოზ.) აღბუღა გლეხსა და ყმას ერთმანეთში ურევს, ხშირად ერთად იხსე-

ნიებს და ამიტომ, როგორც უკვე
შეგნიშნეთ, სამართალში გარკვევით
ნაჩვენები არ არის გლეხისა და ყმის
ფინაობა. უცილობლად ძნელობდა
იმის თქმა შეიძლება, რომ გლეხი
სულ სხვა მოსახლე იყო, ვიდრე ყმა.
ამის დასამტკიცებლად აღებული ერთ-
საყურადღებო მოვლენას გვიჩვენებს.
მკვიდრს ყმას შეეძლო ბატონს გაქ-
ცეოდა, წასვლოდა და სხვას ფისზე
შეხიზნოდა (მუხ. ოს) ¹⁰²). შეიძლე-
ბა ისიც მომხდარიყო, „ფისზე ვატი
შეეწყნაროს და თავი დაუწეროს და
მან სიძობით შეიწყნაროს“ (მუხ. ოგ).
ამ ორსავე შემთხვევაში თუმცა მკვიდრს
ბატონს უფლება ჰქონდა „მომართე-
ბული ყმა“ უკანვე დაებრუნებინა, მა-
გრამ თუ რაიმე მიზეზით ვერ დაიბრუ-
ნებდა, მაშინ ყმა გლეხი ხდებოდა და
მისი დამოკიდებულება ახალს ბატონ-

¹⁰²) შეხიზნას, „გაქცევას“ მონგოლების
სამართალიც იხსენიებს. იქ, „перебѣгъ“ და-
ნაშაულობას შეადგენს, Лентовичъ, стр. 71,
უხ. 7 და 10.

თან არათერს „საყმოს“ არ წარმოადგენდა. ესევე უნდა ითქვას „თავ-დაწერილზედაც“. იმასაც შეეძლოა ზოგიერთს შემთხვევაში ახალს პატრონს გასცლოდა, — „საქმემან რამე გაიყვანოს“ — და თავისი შეილნი — „შემამულენი“ თან წაეყვანა. მაშასადამე, თავდაწერილი და ამისი შეილი შედარებით თავისუფალნი იყვნენ და იმათ ყმა არ ეთქმით. ყმებად არ ჩაითვლებიან ისინიც, რომელნიც შეიდ და ოცდაათ წლობით იმაღლებოდნენ სხვაგან და მერე თავისუფლებას იძენდნენ (მუხ. ოც). ცხადია, თავდაწერამა და წასვლამ ყმას გლეხობა მიანიჭა, მაგრამ, საუბედუროდ, ბოლოს ყმები დაკთარში ჩასწერეს და ამის გამო თავისუფლების საშუალება მოესპოთ და ყმის გლეხად გარდაქცევა აძნელდა¹⁰³).

რადგანაც თავის დაწერა ნებაყოფლობის საქმე იყო, ამიტომ თავდაწე-

¹⁰³) ა. ხახანაშვილის „ბატონუობა“, გვ. 51—53, 69—71.

რელის მდგომარეობაც არ არის მოკ-
ლებული შეღავათსა და თავისუფლე-
ბას. ასეთი ხასიათი შერჩა თავდაწე-
რილს შემდეგშიც ¹⁰⁴). აღბუღას სა-
მართალი განმარტებს, თუმცა მოკ-
ლედ, თავდაწერილის ეინაობას. თავ-
დაწერილი ისაა, „თუ ვისმე კაცი
შეეწყნაროს და თავი დაუწეროსო და
მან სეფე ქალსა ზედა სიძობით შეიწ-
ყნაროს, ანუ გლეხსა და ანუ გლე-
ხის ასულსა“ (მუხ. ოგ.) როგორც
სჩანს, თავდაწერის მიზნებს სიძედ შეს-
ვლა შეადგენდა: ახალი ბატონი შერ-
თავდა „შეწყნარებულს“ თავის ქალს
(„სეფე ქალი“), თუ არა და — გლეხის
ასულსა და მხოლოდ ეს სიძობა ჰბა-
დავდა განსაკუთრებულს დამოკიდე-
ბულებას ბატონსა და ყმას შორის.
„სიძობით შეწყნარება“ მიუცილებ-
ლად საჭირო იყო თავდაწერისათვის
და თავდაწერილი ყმაც იმას ერქვა,

¹⁰⁴) ა. ხახანაშვილის ბატონყმობა, გვ.
30—32.

ვისაც ისიძებდნენ. თუ კაცი „არცა გლესსა ზედა ვის შეესიძოს და არცა სეფე ქალსა“, მაშინ თავდაუწერელად ითვლებოდა (მუხ. ოდ.).

სამართლის ძალით, თავდაწერილს საზოგადოდ ნება არა ჰქონდა წასვლოდა ახალს ბატონს, რომელსაც თავი დაუწერა, — „წასვლას არას ემართლებიო“. მაგრამ იმავე დროს მკვიდრს ბატონს შეეძლო უკანვე მოეთხოვა თავის გლესი. თუ თავდაწერილი თავის ნებით დაბრუნდებოდა მკვიდრს ბატონთან, ხომ კარგი, თუ არა და — „სამართალმან წაიყუანოსო“. პირველს შემთხვევაში, მართლ თავდაწერილი უნდა დაბრუნებულიყო, იმისი ცოლ-შვილი რჩებოდა იმას, ვისაც თავი დაუწერა. თუ „სამართილი წაიყუანდა“, მაშასადამე მკვიდრი ბატონი ძალად მოითხოვდა თავის გლესს, მაშინ „ცოლ-ქმართა გაყრა უწევია და თანა გაჰყეს, დააცისა პატრონსა ფასი დაუურვოსო“, რადგანაც ღიაცი ახალს ბატონს ეკუთ-

ენოდა. ამ გვარად თავის დაწერამ,
რომელიც სიძობისაგან წარმოადგა,
გლები ორ ბატონს შუა ჩააყენა: არც
სრული თავისუფლება მიანიჭა და
არც ნამდვილ ყმად აღიარა. «თავ-
დაწერილს» ერთსა და იმავე დროს
ორ ბატონთან ჰქონდა დამოკიდებუ-
ლება—სიძობით იგი ახალს ბატონს
ეკუთვნოდა, „სიმკვიდრით“ ძველს.
ასეთი დამოკიდებულება არც სრული
თავისუფალი გლებობა იყო და არც
ნამდვილი ყმობა. როგორც თავდა-
წერილი ორს ბატონს შუა იდგა, ისე
თავდაწერილობა გლებობასა და ყმო-
ბას შუა ჩასდგა და თავისებურს მოე-
ლენას წარმოადგენდა. მართლაც და,
თუ თავდაწერილი მკვიდრს ბატონს
ჰშორდებოდა, არც ახალს ეკუთვნო-
და სამუდამოდ და შეეძლო იმასაც
გასცლოდა. როდის?—თუ შრომისა,
დაკოდის ან სიბერის გამო უხმარი
შეიქმნესო. მაშინ „თავდაწერილს“
შეეძლო თან წაეღო თავისი საკუთ-
რება და“ ჰირნახულისა და მონაგების

მესამედი“. ნება ჰქონდა შეიღებიც წაესხა, მხოლოდ „ქირანახულსა და მონაგებზედ“ ხელი უნდა აეღო (მუხ. ოგ.)*)

შინაური მღელვარე ცხოვრება და უწყესობა ძალას ატანდა კაცს სათნოიანი ბატონი და პატრონი ეშოვნა და სწორედ ამ მიზეზმა გამოიწვია როგორც თავის დაწერა, აგრეთვე თავდაუწერლად შესვლა. თავდაუწერელად ახალის პატრონის მძებნელი იყო, მხოლოდ ისეთი-კი, რომელიც „არცა გლეხსა ზედა ვის შეესიძოს და არცა სეფე-ქალსა“. იმასაც მკვიდრი ბატონი ჰყვანდა, რომელსაც შეეძლო თავისი გლეხი უკანვე წაეყვანა ცოლ-შვილითა და სარჩო-საბადებელით (მუხ. ოდ.) რა-

*) ამ მუხლის მეორე ნაწილი სამართლის ბოლოშია მოქცეული, ცალკე როდ მუხლად. ჩვენის ფიქრით, ეს გადამწერის შეცდომით მომხდარა. თავის დაწერა გლეხს გარდა, სხვა წოდების კაცსაც შეეძლო. „სეფე ქალსა ზედა სიძობით შეწყნარება“ გლეხზედ არ ითქმის.

კი თავდაუწერლად შესვლაც ნება-ყოფ-
ლობისაგან წარმოსდგა და მხოლოდ
ღროებითს კავშირს ჰბადავდა, ამიტომ
თავდაუწერელი „მისითა გულითა წა-
ვიდეს მისსა პატრონისასა“ ე. ი. თა-
ვის ნებით დაბრუნდეს მკვიდრს ბა-
ტონთან“ მითვე საქონლითა“ და გარ-
და ამისა, „თუ ცოლი და შვილნი
ესხდეს, გაიტანნეს იგინიცაო“ (მუხ.
ოც).

რა ურთიერთობა არსებობდა თავ-
დაუწერელსა და პატრონს შორის? ამის
პასუხს აღბუღა გვაძლევს სამოცდა
მეცხრამეტე მუხლში, სადაც მომარტე-
ბულს ყმას იხსენიებს. მკვიდრ ბატო-
ნისაგან შევიწროებული ყმა სხვას
ეძებდა საპატრონოდ. ხშირად რა-
მე გარეშე მიზეზიც ძალას ატან-
და ყმას, საშველად და სანუგე-
შოდ სხვისათვის მიემართა. მაშინ პატ-
რონი მომართებულის ყმის მფარვე-
ლი და პასუხის-მგებელი უნდა შექმ-
ნილიყო. მაგ., თუ მომართებული
პატრონს თავს დაანებებდა და სხვის

ნიეთა წაიღებდა, დაუკლებლად პატრონმა უზღორო. მაშინ-კი, როცა ყმა მკვიდრს ბატონს წაუვიდეს და „მან ვისმე რამე წაუღოს,“ თითონ ყმას უნდა გარდაეხადა წანალები— „მისსა პატრონსა არა რას ემართლების, ამაღ რომ კვიდრისა კაცისა უზაროა“ (მუხ. ოთ.*).

მკვიდრ ყმის არა-სანატრელმა მდგომარეობამ დაჰბადა წასვლა და წასვლამ კიდევ გამოიწვია თავდაწერილი, თავდაუწერელი, მომარტყბული გლეხი. თითოეული ამ გლეხთაგანი განსხვავდებოდა ყმისაგან და საკუთარი დამოკიდებულება ჰქონდა პატრონსა და ბატონთან. თვით გლეხოვრა ყმობას არ ნიშნავდა და მხოლოდ ამ სიტყვების არეგ დარევამ შეაყდინა „ბატონ-ყმობის“ ფრთხილი მკვლევარი და ათქმე-

*) აი აღბულა ვის უწოდებს მკვიდრს ყმას: „მკვიდრი ასეთი იქნების, მამა მისი მის კაცის ყმა ყოფილიყოს და შვილი მისსა ქვეშა მისცემოდეს.“

ვინა, ვითომ აღბუღას დროს „არ
არის ის ყმობა, რომლის კეაღს
ეპოულობთ ვახტანგის კანონებში.
აღბუღამ იცის მხოლოდ დროები-
თი მოვალე, რომელსაც შეუძლიან
გადასწყვიტოს ვალი და განთავისუფ-
ლდეს“¹⁰⁵). არა, აღბუღას დროსაც
ისეთივე ყმობა იყო, როგორიც ვახტანგ
სჯულმდებლის დროს. განსხვავება
მხოლოდ იმაშია, რომ, რაც დრო და
ქამი მიდიოდა, ყმობა სამძიმო შეიქმნა
და გლეხის ყმად მიცემა გაადვილდა.
ამის გამო ძველი თავდაწერილი, თავ-
დაუწერილი და მომართებული გლე-
ხი ბოლოს ყმა გაჰხდა და თავისუფ-
ალის გლეხობის რიცხვი შემცირდა.

VIII

წოდებრივმა წყობილებამ ოჯახსაც
განსხვავებული ფერი დასდო. საათა-
ბაგოს ოჯახი დაფუძნდა „გვარსა ზე-
და“. ამიტომ თითოეულს წოდებას
საკუთარი სისხლი სდიოდა საოჯახო

¹⁰⁵) ა. ხახანაშვილი, გვ. 28.